

*Тучков С. С.,
Аспірант кафедри кримінального
права та правосуддя ЗДУ*

ПІДРОБЛЕННЯ ДОКУМЕНТІВ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

У сучасному суспільстві здійснення прав та захист інтересів громадян, підприємств, установ, організацій та держави майже завжди неможливі без документального посвідчення юридично значущих фактів та відносин. Тому однією з важливіших гарантій нормального здійснення цих прав та інтересів є встановлення кримінальної відповідальності за підроблення документів. Підроблені документи завдають великої шкоди суспільним відносинам. Так, наприклад, вони приводять к прийняттю невірних рішень, можуть служити засобом вчинення або приховування інших злочинів, зокрема розкрадань, порушують нормальну діяльність державних або самоврядних органів, підприємств, установ чи організацій незалежно від форми власності. І навіть більше – можуть завдати непоправної шкоди здоров'ю людини у випадку підроблення документів на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів (ст. 318 КК). У зв'язку з чим ми вважаємо за необхідне приділити увагу розгляду деяких питань, пов'язаних з відповідальністю за підробленням документів за Кримінальним кодексом України (надалі КК).

Документ виступає у якості предмета злочину у багатьох статтях КК. Це, наприклад, виборчі документи та документи референдуму у ст. ст. 158, 160 КК, документи, що містять державну таємницю, у ст. ст. 114, 329 КК, документи, які складаються у зв'язку із заняттям підприємницькою діяльністю, у ст. ст. 220, 221, ч. 2 ст. 223 КК, документи, які складаються у процесі здійснення правосуддя, у ст. 375. Серед цих злочинів є багато таких, що вчиняються шляхом підроблення (ст. ст. 158, 160, 199, 200, 215, 216, 224, 318 та інші).

Кримінально-правові норми, які спрямовані на боротьбу з підробленням документів, характеризуються відносною стабільністю. У зв'язку з прийнятим новим КК 2001 року у ці норми були внесені незначні зміни, в основному редакційні. Так, з'явився склад злочину, який передбачає відповідальність за підробку документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків (ст. 200 КК України). За КК 1960 р. такі дії могли, з врахуванням конкретних обставин справи, кваліфікуватися як “проста” підробка документів (ст. 194 КК 1960 р.). Підроблення марок акцизного збору чи контрольних марок, на відміну від КК 1960 р., де ці посягання були передбачені ст. 153¹ та ст. 153² КК України, об'єднані в одній статті нового КК України. Відповідальність за виготовлення підроблених недержавних цінних паперів, яка була передбачена в ч. 3 та ч. 4 ст. 148⁸ КК 1960 р., встановлена в окремій статті КК України 2001 р. У деяких статтях були внесені зміни, що стосуються кваліфікуючих ознак. Так, у ст. 358 КК введена нова кваліфікуюча ознака “за попередньою змовою групою осіб”.

Спочатку нам необхідно визначитись з поняттям документа. Згідно зі ст. 27 Закону України “Про інформацію” від 2 жовтня 1992 р. документ – це передбачена законом матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці або на іншому носіїві. Тобто до різновидів документів ми можемо відносити цінні папери, платіжні картки, знаки поштової оплати, марки акцизного збору, контрольні марки тощо.

Тепер визначимось з ознаками документа як предмета злочину. Це наступні ознаки:

- 1) документ є матеріальним предметом;
- 2) письмова форма документа;
- 3) наявність реквізитів. Ці реквізити різні для окремих видів документів — виконання на бланках певної форми, наявність штампів, печаток, підписів відповідальних осіб або тих працівників, котрі готували документи чи з котрими вони були погоджені;
- 4) змістовна сторона, яка полягає у тому, що документ підтверджує права чи звільняє від обов'язків, містить інформацію про факти, які мають юридичне значення.

Ми навели основні ознаки, які притаманні усім документам. Разом з тим деякі різновиди документів мають свої особливі ознаки.

Розглянемо деякі аспекти кваліфікації злочинів, що вчиняються шляхом підроблення.

В юридичній літературі є загальноприйнятим поділ норм на загальні та спеціальні. Загальні норми - розкривають зміст окремих видів злочинів в узагальненому вигляді і тому обсяг їх застосування досить широкий. Спеціальні - передбачають відповідальність за приватні випадки цих видів злочинів, конкретизуючи відповідальність. Поряд з загальними ознаками, які притаманні усім злочинам даного виду, спеціальні норми вміщують специфічні ознаки, які відносяться до способу посягання, особливостей безпосереднього об'єкту, характеру наслідків та інше [1].

Отже, можливо поділити усі кримінально-правові норми, які передбачають відповідальність за підроблення документів, на загальні та спеціальні. Так, загальною буде норма, передбачена ст. 358 або ст. 366 КК України (в залежності від суб'єкта злочину). Ця норма буде застосовуватися за відсутності спеціальної. Спеціальні норми даної категорії злочинів мають специфічні ознаки, які відносяться, насамперед, до предмету підроблення. Такими спеціальними нормами будуть, наприклад, підроблення грошей, державних цінних паперів та білетів державної лотереї (ст. 199 КК України); підроблення марок акцизного збору чи контрольних марок (ст. 216 КК України); підроблення недержавних цінних паперів (ст. 224 КК України). При вчиненні таких злочинів дії винного не потребують додаткової кваліфікації за ст. 358 або ст. 366 КК України. У всіх цих злочинах підроблення є однією з можливих дій об'єктивної сторони, спеціальним видом по відношенню до підроблення, передбаченого ст. 358 та ст. 366 КК України. Так, внесення у документи, які подаються для реєстрації емісії цінних паперів, завідомо недостовірної інформації (ч. 2 ст. 223 КК України), сукупності злочинів зі ст. 358 чи ст. 366 КК України не утворює, оскільки ч. 2 ст. 223 КК України є спеціальною нормою стосовно норм цих статей. Як пише М.Й. Коржанський, "фальшування, приховування або знищення документів при незаконних діях у разі банкрутства сукупності злочинів зі статтями 357 КК, 358 КК і 366 КК не утворюють, оскільки такі дії, вчинювані з метою приховати банкрутство (ст. 221 КК), є спеціальним видом фальшування, знищення чи пошкодження документів, а тому ст. 221 КК має перевагу перед нормами статей 357, 358 і 366 КК" [2, 320-321].

Треба зауважити, що віднесення тієї чи іншої норми до загальної або спеціальної є відносним. В одному випадку певна норма може бути загальною, а в іншому – спеціальною. Так, наприклад, службове підроблення (ст. 366 КК України) буде спеціальною нормою по відношенню до підроблення, передбаченого ст. 358 КК України, та загальною по відношенню до підроблення документів, які подаються для реєстрації емісії цінних паперів, вчиненого службовою особою суб'єкта господарської діяльності (ч. 2 ст. 223 КК України).

При вчиненні за допомогою підроблення документів деяких злочинів дії з такої підробки не входять до об'єктивної сторони складу злочину і тому повинні додатково кваліфікуватися в залежності від конкретних обставин справи за ст. 358 або ст. 366 КК України. Так, наприклад, дії особи, яка підробила документи і за їх допомогою незаконно відкрила за кордоном валютний рахунок, необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. ст. 208, 358 КК України.

Спірним в науці кримінального права є питання про необхідність додаткової кваліфікації за ст. 358 чи ст. 366 КК України ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (ст. 212 КК України). Так, М.Й. Коржанський вважає, що "у тих випадках, коли приховування об'єктів оподаткування поєднується з посадовим фальшуванням документів, діяння кваліфікується лише за ст. 212 КК. Сукупності злочинів (ст. 366 КК) при цьому не утворюється тому, що фальшування документів (ст. 366 КК) є способом, частиною об'єктивної сторони діяння,

передбаченого ст. 212 КК [2, 312]. П.П. Андрушко, В.О. Навроцький та багато інших науковців додержуються іншої думки і вважають за необхідне кваліфікувати подібні дії за сукупністю злочинів [3]. Другої точки зору додержується і автор цієї статті. При опису ознак об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 212 КК України, законодавець не вказує на такий можливий спосіб вчинення злочину, як підроблення. І взагалі ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів можливе і без підроблення документів (наприклад, шляхом неподання відповідних документів до податкових органів). Постанови Пленуму Верховного Суду, хоча і спрямовані на роз'яснення положень Кримінального кодексу 1960 р., при вирішенні подібної ситуації дотримуються другої точки зору і вказують також на те, що підробка документів посадовою особою може кваліфікуватися як вчинення посадового підлогу незалежно від того, до якої відповідальності (кримінальної чи адміністративної) її буде притягнуто за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів [4].

Окремо треба зупинитись на питаннях кваліфікації, які виникають при вчиненні таких, наприклад, злочинів, як порушення антимонопольного законодавства (ст. 230 КК України), незаконна приватизація державного, комунального майна (ст. 233 КК України). У даних статтях мова йде про використання підроблених документів, а тому суб'єкти злочинів за використання підроблених документів будуть відповідати лише за вчинення цих злочинів, без додаткової кваліфікації їх дій за ст. 358 або ст. 366 КК України. Оскільки у диспозиціях цих статей йдеться саме про подання або використання підроблених документів, ними не охоплюються їх виготовлення або підроблення, у зв'язку з чим дії винного за наявності всіх ознак відповідного складу злочину потребують додаткової кваліфікації за ст. 358 або ст. 366 КК України.

У науці кримінального права є загальноприйнятим поділ підроблення на інтелектуальне та матеріальне [5]. Сутність матеріального підроблення зводиться до того, що достовірність документа порушується шляхом посягання на саму форму документа (підпису, відтиску печатки, штампа та ін.) або шляхом переробки його тексту. Матеріальне підроблення має місце і при повному складанні підробленого документа, так як при цьому документ є підробленим як по змісту, так і по формі. Особливістю цього виду підроблення є те, що при його здійсненні залишаються матеріальні відбитки злочину. При інтелектуальному підробленні, на відміну від матеріального, зовнішня форма документа не порушується. Із зовнішньої сторони такий підроблений документ нічим не відрізняється від справжнього, він має усі необхідні реквізити, складений із дотриманням відповідних вимог, але неправдивий за змістом.

Вказаний поділ прямо не зафіксований у законодавстві, але простежується при зіставленні ознак складів злочинів, які передбачають відповідальність за підроблення документів. Так, згідно КК України матеріальне підроблення – це такі дії, як “підробка документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків” (ст. 200 КК), “виготовлення підроблених недержавних цінних паперів” (ст. 224 КК). Що стосується інтелектуального підроблення, то в КК України для нього характерні наступні дії: “внесення громадянином або службовою особою суб'єкта господарської діяльності в документи, які подаються для реєстрації емісії цінних паперів, завідомо недостовірної інформації” (ст. 223 КК), “внесення службовою особою до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей” (ст. 366 КК). Деякі злочини, які відносяться до розглядуваного нами виду, можуть вчинятися за допомогою дій, які характеризують матеріальне підроблення (ст. ст. 199, 200 КК України), інші за допомогою дій, які характеризують інтелектуальне підроблення (ст. 223 КК України), окремі можуть вчинятися як за допомогою дій, які характеризують матеріальне підроблення, так і тих, що характерні для інтелектуального підроблення (ст. 366 КК України).

Такий вид поділу підроблення має важливе значення для кваліфікації злочинів. Так, у випадку вчинення злочину, який вчиняється шляхом інтелектуального підроблення, особою, не уповноваженою на складання документа, кримінальна відповідальність такої особи виключається або з урахуванням конкретних обставин справи кваліфікуються за ст. 358 чи ст. 366 КК України.

Однією з ознак об'єктивної сторони складу злочину є суспільно небезпечні наслідки. В одних випадках наслідки включаються в диспозицію статті Особливої частини КК як обов'язкова ознака складу злочину, в інших – не включаються. Залежно від цього всі злочини поділяються на дві групи:

злочини з матеріальним складом (матеріальні злочини) і злочини з формальним складом (формальні злочини). З урахуванням цього можна виділити:

а) підроблення як спосіб вчинення матеріальних злочинів (ч. 2 ст. 223 КК України);

б) підроблення як спосіб вчинення формальних злочинів (ст. ст. 200, 215, 216 КК України).

Іноді у Законі простий склад злочину – підроблення – відноситься до категорій формальних складів, кваліфікований же склад – до матеріальних (ст. ст. 224, 366 КК України).

Потрібно зауважити, що у більшості випадків при розгляді злочинів, які вчиняються шляхом підроблення, ми маємо справу з формальними злочинами. Тобто ці злочини вважаються закінченими з моменту вчинення будь-якої із перерахованих у диспозиції статті дій.

Ми зробили спробу надати загальну характеристику документа як предмета підроблення, розглянути деякі питання кваліфікації злочинів, що вчиняються шляхом підроблення. Наведені нами у статті положення не претендують на остаточність і у подальшому ще будуть досліджуватись як автором статті, так і іншими науковцями та практиками.

Література

1. Тарарухин С.А. *Квалификация преступлений в следственной и судебной практике*. - К.: Юринком, 1995. - С. 46.
2. Коржанський М.Й. *Кваліфікація злочинів. Навчальний посібник. Видання 2-ге*. - К.: Атіка, 2002. - 639 с.
3. Дудоров О.О., Мельник М.І., Хавронюк М.І. *Злочини у сфері підприємництва. Навчальний посібник / За ред. Хавронюка М.І.* - К.: Атіка, 2001. - С. 151-152; Навроцький В.О. *Кримінальне право України. Особлива частина: Курс лекцій*. - К.: Т-во "Знання", КОО, 2000. - С. 396; *Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: За станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2001 р.* / За ред С.С. Яценка. - К.: А.С.К., 2002. - С. 454.
4. *Постанови Пленуму Верховного Суду України (1963-2000) / За ред. В.Ф. Бойка*. - т. 2. - К.: А.С.К., 2000. - С. 154.
5. Пинхасов Б.И. *Защита документов по советскому праву*. - Ташкент: Изд-во "Узбекистан", 1976. - С. 24; Поленов Г.Ф. *Ответственность за похищение, подделку документов и их использование*. - М.: Юридическая литература, 1980. - С. 31-32; Сергеева Т.Л. *Борьба с подлогами документов по советскому уголовному праву*. - Москва-Ленинград.: Изд-во Академии Наук СССР, 1949. - С. 61-67.